

ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК СКЛАДОВА ГАРАНТУВАННЯ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Ляшенко Оксана Миколаївна,
доктор економічних наук, доцент;
Бойко Зоряна Михайлівна,
кандидат економічних наук

Досліджено актуальні питання гарантування безпеки України в процесі її подальшої інтеграції у світогосподарську систему. Використано інструменти економічної дипломатії з метою відкриття широких можливостей зміцнення безпеки країни, що підтверджено досвідом розвинених країн світу.

Ключові слова: економічна безпека, національні економічні інтереси, економічна дипломатія, комерційна дипломатія, торгово-економічні місії.

Історія економічного розвитку світу характеризується постійними змінами сфер впливу основних суб'єктів світового господарства, що супроводжувалося, як правило, кровопролитними війнами, революціями та переворотами.

Основними цілями експансії окремих країн у різні історичні періоди були: захоплення нових територій, підкорення сусідніх країн, розширення сфер впливу, створення для себе зон вигідної торгівлі тощо. У будь-якому випадку основою більшості експансій у всі часи були й залишаються економічні причини, проте суттєво змінилися способи досягнення мети – кровопролитні війни поступаються інформаційним, торговим, енергетичним і т. д. Це обґрунтовано, зокрема, у роботі Ю. Рубана [1]. Разом з тим світ розвивається за схемою багатополлярності з різними центрами сили – уже нині Китай, Індія, Індонезія, Корея, Туреччина та деякі країни Латинської Америки заявляють про себе як про геополітичні центри регіонального та світового значення і позиціонують себе в міжнародних економічних відносинах як суб'єкти геоекономіки, що реалізують власну стратегію економічного розвитку з орієнтацією на забезпечення своїх пріоритетних цілей розвитку.

Практично жодній розвиненій країні світу не вдається забезпечити собі світове лідерство за всіма видами економічної діяльності й на всіх міжнародних ринках, що залишає окремі ринкові ніші для менш розвинених

країн, у тому числі України. Тому на сьогодні для нашої країни головною проблемою є оптимальне прилучення до світової системи економічних відносин, тобто системне просування національних економічних інтересів на міжнародних ринках у контексті забезпечення стійкого розвитку та економічної безпеки України. Ефективним інструментом для розв'язання даної проблеми у світі є економічна дипломатія як діяльність у сфері міжнародних економічних відносин, спрямована на здійснення конкретних практичних завдань задля просування економічних інтересів країни на зарубіжних ринках. Однак посилення економічної взаємозалежності країн спонукає уряди у низці випадків удаватися до економічної дипломатії для вирішення і зовнішньополітичних завдань, особливо коли за допомогою традиційних дипломатичних засобів не вдається знайти прийняттого рішення.

Зокрема, російські фахівці визначають економічну дипломатію як «сукупність організаційно-правових інструментів та дій у зовнішньоекономічній сфері з опорою на національні інтереси, скоординовану взаємодію державних і недержавних структур з метою забезпечення розвитку країни та її економічної безпеки в умовах глобалізації...» [2, с. 12].

Іноземні дослідники [3, 4, 5] умовно поділяють завдання економічної дипломатії на два рівні її реалізації – макро- і мікроекономічний. У такому розумінні мікроекономічна диплома-

тія спрямована на підтримання окремих підприємств і забезпечує супровід індивідуальних дій/заходів вітчизняних економічних агентів на закордонних ринках, а макроекономічна – концентрується на виробленні та відстоюванні позиції країни при розв'язанні певних проблем і завдань у сфері її міжнародних економічних відносин.

Західні дослідники замість терміна «мікроекономічна дипломатія» використовують термін «комерційна дипломатія», в якій прийнято виділяти торгову дипломатію – діяльність, що охоплює як мікро-, так і макрорівні й сконцентрована лише на завданнях і проблемах у сфері зовнішньоторговельної політики [4].

Англійські дослідники Н. Бейн і С. Вуллок відносять до економічної дипломатії «політику, пов'язану з виробництвом, рухом і обміном товарів, послуг, інвестицій (у тому числі офіційну допомогу розвитку), фінансами, інформацією та їх урегулюванням...» [6, с. 23].

Пріоритетним завданням економічної дипломатії щодо захисту національних інтересів є гарантування зовнішньоекономічної безпеки країни, тобто попередження і запобігання загрозам: незбалансованого розвитку господарства країни внаслідок розриву зовнішньоекономічних зв'язків; незадоволення потреб у життєво важливих сферах і нестабільності на внутрішньому ринку. Окрім того, за взаємної зацікавленості країн у розширенні таких відносин істотні національні відмінності в забезпеченні природними, фінансовими та інтелектуальними ресурсами в рівні розвитку і структурі господарств, позиціях компаній на світовому ринку ведуть до того, що від умов міждержавного економічного співробітництва здебільшого залежать вигоди вітчизняних підприємств і населення. Забезпечення країни умов міжнародного економічного співробітництва, що сприяють підвищенню рівня та якості життя її населення, також є пріоритетним завданням економічної дипломатії. Тому зусилля останньої спрямовані на пошуки компромісних рішень на основі зустрічних поступок за умови, якщо взаємна вигода партнерів із переговорів більша, ніж самі поступки.

Економічну дипломатію реалізують:

- у процесі вироблення та узгодження національної позиції щодо її захисту і лобювання на міжнародному рівні; ратифікації міжнародних угод та їх інкорпорації в систему національного законодавства;

- при участі у роботі субрегіональних, регіональних, плюрилатеральних та міжнародних економічних, фінансових і торгових організацій;

- при участі в переговорному процесі з урегулювання зовнішньої заборгованості;

- під час підготовки аналітичних матеріалів з питань економічної політики іноземних держав;

- при сприянні в реалізації національної економічної (у тому числі промислової) політики;

- при участі в підготовленні рекомендацій і матеріалів для національних представників на сесіях міжнародних організацій, міжнародних конференціях, переговорах і консультаціях із питань зовнішньоекономічної діяльності країни.

Економічна дипломатія – сфера діяльності дипломатичних місій, торгово-економічних місій (ТЕМ), зарубіжних представництв галузевих об'єднань, асоціацій товаровиробників, компаній, підприємств та ін. Таким чином, економічна дипломатія є інструментом країни в гарантуванні економічної безпеки у сфері ЗЕД. Сьогодні можна виділити наступні основні чинники, що впливатимуть на розвиток економічної дипломатії наступними роками:

- прискорення науково-технічного прогресу. Глобальна комп'ютеризація економічної діяльності по-новому окреслює питання про способи ведення міжнародного бізнесу; глобальна інформатизація різко полегшує можливості отримання комерційної, загальноекономічної, спеціальної інформації;

- глобальні зміни в навколишньому середовищі. Вичерпання екологічної бази, необхідної для підтримання виробництва, окреслює питання про джерела фінансування. Засоби для розв'язання екологічних проблем можуть бути знайдені за рахунок країн периферії, що призведе до ще більшої нерівності між центром і периферією, або витрати перебере центр, що неминуче викличе зниження рівня життя [7, 8];

- *приріст і постійне переміщення населення*. Масовий міграційний тиск «периферії» на «центр» у відповідь викликає репресивну реакцію, що передусім суперечить вимогам демократизації суспільства, породжує схожі економічні та соціальні проблеми;

- *збільшення розриву між бідними і багатими країнами*. Посилення конкуренції між країнами центру (ЄС-НАФТА-Японія/АСЕАН) знижує ймовірність руху капіталів у менш розвинені країни, що посилюється необхідністю інвестування в господарство країн із перехідною економікою з метою підвищення передбачуваності їх поведінки на світових товарних ринках;

- *зростання економічної взаємозалежності країн світу* неминуче призведе до уніфікації норм права, культурних цінностей, способу

життя, стилю поведінки та ін., що суперечитиме позиції різних груп населення, зацікавлених у збереженні своїх ознак, національних та історичних цінностей і традицій. Проте це не знімає питання про ієрархічність світової економіки, множинність суб'єктів;

- зростання ролі міжнародних економічних організацій, що відбувається на тлі зменшення здатності деяких держав підтримувати внутрішній порядок при політичній неспроможності надати своїм громадянам безпеку і соціальне забезпечення. Внутрішні та зовнішні дії держав дедалі частіше здійснюють значним набором регульованих правил, що формулюють міжнародні економічні організації. Авторитет останніх визначається усуненням ідеологічних мотивів при оцінці ситуації та ухваленні рішень і неефективністю військово-політичних санкцій проти порушників світового економічного порядку;

- роль недержавних структурних утворень (неурядові організації, особливо ТНК), що зростає у вирішенні міжнародних питань, зокрема економічних, окреслює питання про зміну складу основних суб'єктів економічної дипломатії.

На сьогодні в Україні немає програми діяльності, а також стратегії розвитку ТЕМ; при цьому їх розроблення і не передбачене у перспективі діяльності Мінекономіки та МЗС. Урядове доручення щодо формування й затвердження нової Концепції діяльності ТЕМ із-за неузгодження між зазначеними вище міністерствами наприкінці 2006 р. з ініціативи Мінекономіки знято з контролю як недоцільне. Це основна, але не єдина принципова проблема реалізації функцій економічної дипломатії через систему ТЕМ України; зокрема, потребують вирішення питання, пов'язані з:

- організаційною невизначеністю підпорядкованості діяльності (двоїсте підпорядкування Мінекономіки та МЗС за відсутності імперативного контролю);

- нерозвиненістю законодавчо-нормативного забезпечення діяльності ТЕМ;

- відсутністю належного кадрового забезпечення (малочисельність складу місій, відсутність фахової освіти, необхідних професійних знань і навичок роботи, знання мови країни перебування тощо);

- невідповідністю діючої системи фінансування діяльності ТЕМ основним принципам бюджетної системи;

- відсутністю вимог Мінфіну щодо відображення у паспортах бюджетної програми результативних показників діяльності ТЕМ;

Стратегічні пріоритети, №2(15), 2010 р.

- необхідністю розроблення єдиних накопичувальних баз даних щодо економік країн перебування ТЕМ (наявна інформаційно-аналітична система забезпечення ТЕМ Мінекономіки відповідає мінімальним вимогам).

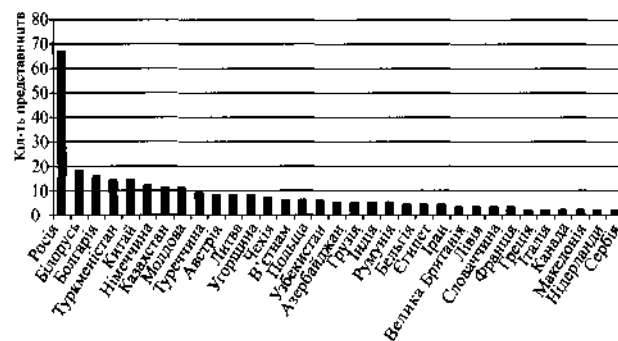

Рис. 1. Представництва українських підприємств та організацій у країнах перебування торговельно-економічних місій (станом на 01.02.2007 р.)

Функції економічної дипломатії також реалізують представництва вітчизняних підприємств та організацій. На рис. 1 відображено розподіл кількості згаданих представництв за країнами світу, що характерний нерівномірністю й значними розривами у кількості представництв між традиційним ринком Російської Федерації і стратегічними ринками європейських країн та швидкозростаючими ринками країн Африки й Азії.¹

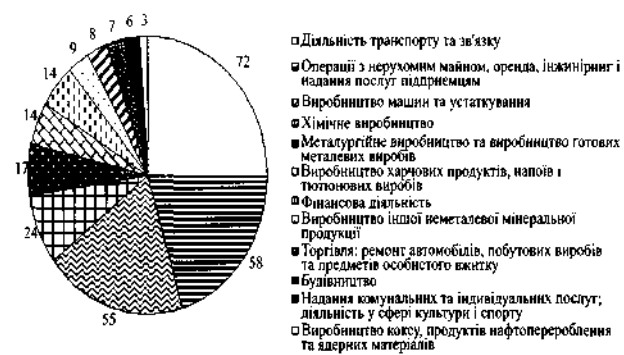

Рис. 2. Представництва українських підприємств та організацій за видами економічної діяльності у країнах перебування торговельно-економічних місій (станом на 01.02.2007 р.)

Така ситуація відображає відсутність зацікавленості вітчизняних підприємств у проникненні на нові міжнародні ринки і закріплює вітчизняну експортну орієнтацію на ринок Російської Федерації. Якщо розглянути розподіл кількості представництв українських під-

¹Тут і далі використані рисунки авторів, побудовані за даними Міністерства економіки України

приємств у країнах перебування ТЕМ за видами економічної діяльності (рис. 2), то стає очевидним, що найбільша кількість представництв належить до тих видів економічної діяльності, що є флагманами українського експорту і мають певні фінансові ресурси для просування своїх інтересів на міжнародних ринках.

З одного боку, така ситуація сприяє консервації олігопольної структури вітчизняних галузей і закріплює монополію на експорт за великими бізнес-структурами, що не завжди тотожно ефективності експортної діяльності у контексті забезпечення економічного розвитку та безпеки країни. З іншого – свідчить про те, що інші підприємства обмежені в реалізації експортних можливостей (відсутність: інформації про потенційні зарубіжні ринки збуту; підтримання та супроводу у ринкових дослідженнях; проведенні переговорів тощо).

Представник Європейської Комісії Жозе Мануель Пінто Тешейра, зокрема, наголосив, що «розвитку економіки України перешкоджають олігархи, які блокують конкуренцію і стримують зміцнення економічних зв'язків України з ЄС, [...] а скорочення української економіки відбувається у результаті різкого спаду продажу ключових експортних товарів, ринок яких контролює жменька олігархів, [...] які не хочуть конкуренції, бо у них алергія на конкуренцію...», що і підтверджує викладену вище нашу думку [9].

Враховуючи фрагментарну роботу ТЕМ стосовно виконання функцій комерційної диплома-

тії, можна стверджувати, що вітчизняні підприємства – потенційні експортери, котрі могли б освоювати вільні ніші світового ринку, позбавлені можливості реалізації свого експортного потенціалу через механізм підтримання їх ЗЕД заходами економічної та комерційної дипломатії.

Необхідно зазначити, що економічна дипломатія створює міжнародні можливості та поле діяльності для комерційної дипломатії. А остання насамперед сприяє національним підприємствам за кордоном у вирішенні таких практичних завдань, як:

- вихід на нові ринки та їх дослідження;
- пошук контрагентів;
- супровід переговорних процесів і укладання угод;
- захист інтересів національних підприємств у рамках антидемпінгових процедур;
- розв'язання проблеми доступу на ринки (отримання дозволів та ліцензій);
- вирішення торгових суперечок;
- участь у міжнародних конкурсних торгах, інвестиційних конкурсах і аукціонах із приватизації іноземних підприємств та об'єктів;
- ретельне опрацювання й підготовка конкурсної документації;
- участь у виставках, ярмарках, ділових форумах.

Нині економічна дипломатія розвинених країн спирається на могутні національні системи підтримання експорту і просування національних економічних інтересів на зовнішніх

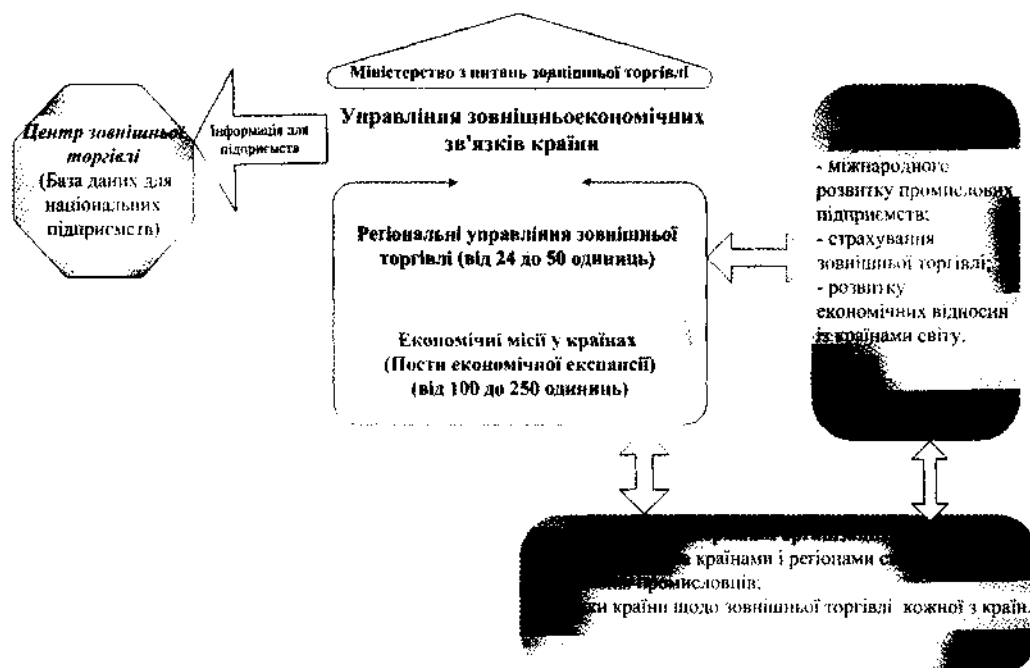

Рис. 3. Система забезпечення економічної дипломатії Франції

ринках, що характерні гнучким поєднанням сучасних різноманітних форм і методів реалізації всіх функцій як економічної, так і комерційної дипломатії. Міністерства закордонних справ у всьому світі використовують кілька моделей організації економічної дипломатії. Зокрема, об'єднана або ієрархічна модель є комплексом забезпечення розвитку економічних зв'язків та передбачає координування діяльності щодо забезпечення економічних інтересів країни на міжнародному рівні з боку Міністерства закордонних справ або іншого уповноваженого міністерства – головного координатора. Саме цей координатор визначає стратегію і пріоритети у співпраці з усіма урядовими і неурядовими організаціями та регіональними органами виконавчої влади в країні перебування місії. Яскравим прикладом успішної реалізації такої моделі є система забезпечення економічної дипломатії Франції (рис. 3).

Об'єднана модель частково передбачає співпрацю міністерств закордонних справ і економіки в організації роботи з розвитку зовнішньоекономічних відносин; ТЕМ є окремим підрозділом дипломатичної місії і перебуває в подвійному підпорядкуванні, але пріоритети діяльності місії визначає Міністерство економіки.

Мережева або гетерархічна модель передбачає, що Міністерство закордонних справ або інша уповноважена установа стає контролером ситуації в країні перебування дипломатичної

місії і користується послугами третіх осіб для вирішення конкретних завдань. Зокрема, при потребі делегує певні свої повноваження і дає агентствам завдання щодо просування експорту, проведення маркетингових досліджень, формування попиту на інвестиції тощо (рис. 4).

Ефективна економічна дипломатія неможлива без державної стратегії розвитку перспективних національних зовнішньоекономічних відносин. Йдеться про формування не тільки загальних цілей, а й конкретних завдань стосовно економічних відносин із окремими регіонами і важливими країнами-партнерами, а також щодо окремих складових цих відносин, насамперед – торгівлі основними товарами й послугами, коригування напрямів та форм інвестиційного співробітництва тощо.

Таку стратегію, на нашу думку, має виробляти і періодично коригувати міжвідомчий державний орган за активної участі економічних дослідних інститутів, союзів підприємців та підприємств – суб'єктів ЗЕД, громадських організацій.

Ефективність економічної дипломатії залежить від рівня економічного розвитку країни, наявності необхідних фінансових та інших ресурсів, але разом із тим така дипломатія є важливим чинником нарощення конкурентоспроможності підприємств на світовому ринку. В сучасних умовах світового розвитку дедалі важливішою для України стає активна економічна дипломатія, метою якої має бути

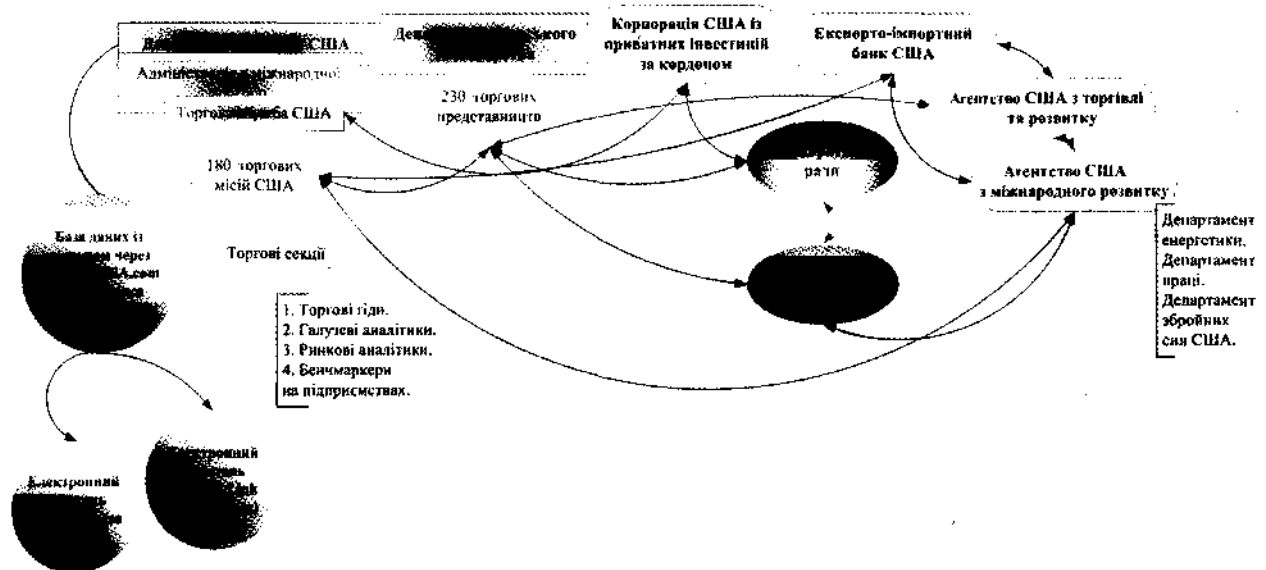

Рис. 4. Мережева система економічної дипломатії США

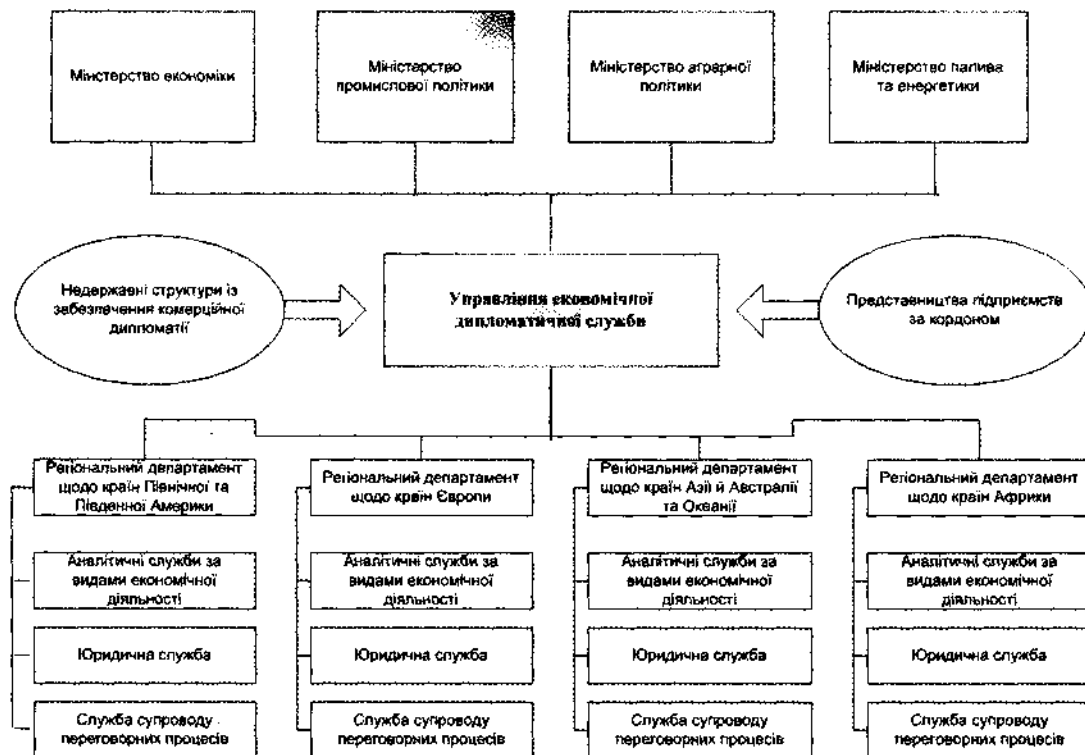

Рис. 5. Концептуальна схема забезпечення економічної дипломатії України

проникнення і завоювання перспективних світових ринків. Зрозуміло, що таке розширення зовнішньоекономічних зв'язків та їх форм ускладнить завдання економічної дипломатії України, що потребує також принципово нової і високоякісної системи забезпечення економічної дипломатії. Враховуючи досвід країн світу і наші міркування, що ми виклали попередньо, пропонуємо наступну концептуальну схему системи забезпечення економічної дипломатії України (рис. 5).

Висновки та пропозиції

Підсумовуючи, можна сказати, що перспективи економічної дипломатії України не можна пов'язувати лише з вирішенням фрагментарних, тимчасових завдань економічного характеру. Економічна дипломатія України має бути відкритою дипломатією, що орієнтується на випереджальні дії та лідерство в окресленні ак-

туальних питань національного економічного розвитку і економічної безпеки країни. Вона має стати найважливішим важелем зміцнення міжнародної конкурентоспроможності України, забезпечувати отримання вигод і реалізацію конкурентних переваг вітчизняних підприємств на світовому ринку. Найбільшої уваги потребують проблеми щодо формування активних форм економічної дипломатії, що охоплюють політико-дипломатичне підтримання і лобіювання вітчизняного експорту, взаємопов'язані заходи щодо поліпшення умов доступу національних підприємств на зарубіжні ринки (насамперед торгово-політичні заходи), використання багатосторонніх і регіональних організацій для просування власних інтересів, цілеспрямований вплив на партнерів із застосуванням фінансових, ресурсних та інших засобів чинення тиску, адже економічна дипломатія набуває в XXI ст. геополітичних параметрів.

Список використаних джерел

1. Рубан, Ю. Україна як суб'єкт і об'єкт сучасних міжнародних інформаційних воєн / Юрій Рубан // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11). – С. 5–9.
2. Иванов, И. Хозяйственные интересы России и ее экономическая дипломатия / И. Д. Иванов // МГИМО (У) МИД России. – М., 2001. – 167 с.
3. Lee, D. The Old and New Significance of Political Economy in Diplomacy / D. Lee, D. Hudson // Review of International Studies. – 2004. – № 30. – P. 24–46.

4. *Щетинин, В. Д.* Экономическая дипломатия: учебное пособие для вузов // Дипакадемия МИД России. – М., 2001. – 323 с.
5. *Gu Karpou de la Карьер.* Экономическая дипломатия. Дипломат и рынок // МГИМО, РОССПЭН. – М., 2003. – 256 с.
6. *Woolcock, S.* The New Economic Diplomacy: Decision-Making and Negotiating in International Economic Relations (G8 & Global Governance Series) / S. Woolcock, N. Bayne // Ashgate, UK, 2005 – 314 p.
7. *Pearson Charles S.* Economics and The Global Environment. Cambridge University Press. Cambridge, 2000. – 264 p.
8. *Markandya, Anil.* Environmental Economics for Sustainable Growth: A Handbook for Practitioners / Anil Markandya, Patrice Harou, Bellu Lorenzo Giovanni, Vito Cistulli // Cheltenham, UK.: Edward Elgar Publishing Limited, 2002.
9. *Олігархи – основна перешкода економіці* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine/2009/11/091130_ukr_oligarchs_is.shtml.